

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТІВ У 1920-1930-Х РР.

У статті показано, що освітня політика українських націонал-демократів міжвоєнного періоду була важливою складовою їхньої загальнополітичної праці, займала чільне місце у діяльності таких націонал-демократичних партій, як Українська народно-трудова партія та Українське національно-демократичне об'єднання, у роботі українського парламентського представництва та в діяльності культурно-просвітніх організацій, контрольованих націонал-демократами.

Ключові слова: політика, освіта, націонал-демократи, УНТП, УНДО, ОУН, товариство “Просвіта”.

Prokip A.

EDUCATIONAL POLICY OF THE UKRAINIAN NATIONAL-DEMOCRATS IN THE 1920-1930 S.

The article shows that the educational policy of the Ukrainian national-democrats interwar period was an important component of their general political work, occupied a prominent place in the activities of such national-democratic parties as Ukrans'ka people's labour party and the Ukrainian National Democratic Alliance, in the work of the Ukrainian parliamentary delegation and in the activities of cultural and educational organisations controlled by national democrats.

Keywords: politics, education, national democrats, UNTP, UNDO, the OUN, organization “Prosvita”.

У 1920-30-х рр. в умовах відсутності власної державності, щоби достойно протистояти наступу колонізації суспільно-політичним силам Західної України, передусім націонал-демократичного спрямування, необхідно було виробити певні елементи захисних суспільних позицій, створити власну стратегію дій по всіх напрямках українського суспільно-політичного життя, зокрема у сфері освітньої політики.

Метою дослідження є визначення основних напрямів діяльності українських націонал-демократів у питаннях розвитку української освіти та шкільництва.

Дана проблематика частково розглянута у працях таких дослідників, як І. Соляр [12], М. Кугутяк [5], М. Феліцький [21], І. Федик, Б. Лаврук [6], О. Потіха [11], М. Швагуляк, Ю. Зайцев та ін.

У першій половині 1920-х рр., не знаходячи ресурсів для швидкого вирішення національного питання, українська спільнота у вкрай несприятливих умовах польської окупації Західної України змушена була організовувати своє суспільно-політичне життя, шукати можливостей для відстоювання власних національних інтересів у чужій державі.

Українські політичні партії початку 1920-х рр. охопили складні процеси реорганізації та перетворень, перегляду окремих політичних засад.

Криза політичних орієнтирів, пов'язана з втратою державності, зачепила й найбільш впливову на той час партію націонал-демократичного спрямування – Українську народно-трудова (УНТП). Ідеологія націонал-демократів базувалася в основному на ліберальних засадах свободи приватної власності, недоторканності особи, дотримання демократичних прав та свобод, побудови громадянського суспільства та визначення ролі держави як гаранта громадянських свобод, а в національному питанні прихильники націонал-демократії виступали на захист інтересів усіх верств українського народу, за легальну ненасильницьку боротьбу, за соборність та державність України.

У 1923 р. націонал-демократи остаточно обрали тактику явної, легальної боротьби. На партійному з'їзді УНТП, що відбувся 21 травня 1923 р., окрім резолюції, в якій висловлювався формальний протест проти рішення Ради Амбасадорів, щодо передачі Галичини під польське управління, було прийнято й т.зв. “автономістичну” резолюцію, де, зокрема, йшлося про визнання польської державності та проголошувалася боротьба за українську територіальну автономію при допомозі легальних засобів. Резолюція викликала різні оцінки в середовищі націонал-демократів, тому що фактично означала відхід від принципу державної незалежності України. В УНТП утворилося дві групи – угруповання “автономістів”, що підтримали резолюцію (М. Галушинський, В. Охримович), та опозиційна “незалежна” група членів партії (О. Стефанович, П. Евин, С. Біляк), які вважали прийняття “автономістичної” резолюції помилкою. З'їзд обрав нове партійне керівництво – Народний комітет. До його оновленого складу увійшов відомий громадський та політичний діяч Михайло Галушинський, який очолив також партійну комісію у шкільних та освітніх справах. М. Галушинський займав помітне місце серед членів партії, очолював товариство “Просвіта”, був одним із керівників культурно-просвітньої організації “Рідна Школа”. Тому саме йому було доручено здійснювати освітню політику партії. На травневому з'їзді УНТП М. Галушинський виголосив резолюції, що торкалися справ української освіти та шкільництва [8, с. 1].

У даній ділянці суспільного життя, як відомо, польсько-українське протистояння було завжди надзвичайно гострим, тому питання освіти і шкільництва займали важливе місце в політиці партії. Спеціально цій проблемі був присвячений меморандум під назвою “Шкільна політика Польщі у Східній Галичині”, підготовлений М. Галушинським французькою мовою у 1924 р. і звернений до європейської та світової громадськості.

У меморандумі націонал-демократ відзначав, що існують два ідеологічні напрямки, які польський уряд намагається реалізувати в боротьбі з частиною українського народу, котра згідно рішення Ради Амбасадорів, опинилася в складі Польської держави. Це колонізація української території за допомогою польських осадників та знищення українських шкіл, які повинні бути перетворені на польські. Після 14 березня 1923 р. розпочалися найважчі часи для української освіти, відзначалося у меморандумі [7, арк. 1].

У погодженні з політичним проводом УНТП з'явилася резонансна заява-протест М. Галущинського від 31 березня 1924 р. щодо польської політики в галузі освіти та шкільництва. Протест зміцнив авторитет М. Галущинського у керівництві партії. Провід УНТП вирішив рекомендувати його кандидатуру до обрання у парламент на найближчих виборах.

Освітні проблеми не раз були темою обговорення на засіданнях керівництва УНТП. Так, на засіданні проводу партії 16 лютого 1924 р. розглядалася ситуація навколо університетської справи (масові арешти, боротьба молоді за український університет і т. ін.). Було вирішено спрямувати протести з цього приводу за кордон, до Ліги Націй [14, арк. 44]. На засіданні прийнято також важливу постанову про анулювання так званої “автономічної” резолюції, а разом із нею положення про територіальну автономію, прийняте з'їздом партії 21 травня 1923 р. [14, арк. 47]. Її скасування засвідчило повернення керівництва УНТП до попередніх позицій невизнання польської окупації краю.

Протягом 1924 р. спостерігалися спроби об'єднання політичних сил національно-демократичного спрямування. Між керівниками Української партії національної роботи (УПНР), групою “автономістів”, Незалежною групою в УНТП та волинською національною групою Української парламентської репрезентації (УПР) тривали переговори, метою яких була консолідація. Переговори завершилися утворенням Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). Українська народно-трудова партія, Українська партія національної роботи та Українська парламентська репрезентація злилися в одну організацію – УНДО [13, с. 1].

Установчий з'їзд нової партії відбувся 11 липня 1925 р. Цей з'їзд прийняв платформу партії та відозву, на основі яких повинна мала сформуватися програма УНДО. Платформа та відозва виразили ідеологічні засади УНДО, які базувалися на захисті економічних та освітньо-культурних інтересів українського населення, ідеї соборності й державності України.

Другий з'їзд УНДО, що відбувся 19-20 листопада 1926 р., завершив організаційне становлення партії. Було ухвалено програму партії, її організаційний статут, докладно сформульовані основні завдання. На другому з'їзді партії члени УНДО категорично засудили політику Польщі щодо українського населення, підкресливши, що партія рішуче виступатиме за незалежність України, а також напрацювали основні заходи з освітньої політики.

УНДО, як і його головна попередниця УНТП, активно виступало на захист української освіти. Наприклад, у вересні 1925 р. партія провела масові акції протесту проти закриття українських шкіл польською владою. Ці протестні акції вказували на посилення критики польських властей зі сторони УНДО.

У другій половині 1920-х рр. надзвичайно гострим залишалося питання підготовки кваліфікованих, добре вишколених учительських кадрів. Проблему нестачі вчителів, на думку націонал-демократів, реально було вирішити за допомогою створення освітнього інституту. Це важливе питання розглянув з'їзд культурно-освітніх працівників, який відбувся 29 вересня 1928 р. На ньому стверджувалося, що всі сили українських культурно-просвітніх організацій, особливо товариства “Просвіта”, повинні спрямовуватися на шлях “озмістовлення освітньої роботи, а зосібна належить присвятити спеціальну увагу вихованню молоді в перед і позашкільному віці, а особливо не дати їй попасти у неграмотність. Стверджено також, що бажаний зміст організаційній формі при збереженні відповідних методів освітньої праці зможуть дати люди всеціло віддані тій праці. А більшу кількість таких працівників зможе виховати тільки освітній інститут у Львові, ...котрого завданням буде виховати того

правдивого освітнього працівника та мандрівного учителя, який мусить бути просякнутий переконанням, що він служить тільки народові та який стояв би на сторожі чистоти освітньої праці” [4, с. 8].

Питання захисту української освіти та шкільництва залишалися в центрі уваги й третього з'їзду УНДО, який відбувся 24-25 грудня 1928 р. Участь у ньому взяло близько 400 делегатів [17, с. 29]. Націонал-демократи відкинули можливість будь-якої співпраці з польським урядом, що однозначно трактувалося як угодовство. Особливо гостро з'їзд висловив протест проти дій властей у культурно-освітніх справах. Резолюції з цього питання були прийняті з'їздом на основі доповіді головного провідника освітньої політики партії – М. Галущинського “Освіта і шкільництво”.

У виступі М. Галущинський, зокрема, зазначив, що “за УНДО є своя історія щодо його становища до освітньо-культурних справ і питань. Уважаючи УНДО наслідником попередніх національних організацій, мусимо ствердити незаперечний факт, що національне відродження та розбудова культурного життя у нас тісно зв'язане з давнішою народовською партією, пізнішою націонал-демократичною і так далі аж до нинішнього спадкоємця попередніх організацій, яким є УНДО” [10, с. 126].

М. Галущинський констатував той факт, що ситуація в культурно-освітніх питаннях не змінилася на краще, а політика властей набувала ознак безоглядності у нищенні українського культурно-освітнього доробку. Прозвучала теза, що школа у Польщі перетворилася на суцільно державну установу. Тому М. Галущинський запропонував встановити патронат українського громадянства над школою [10, с. 125], вказав на необхідність організації боротьби за українську школу, потребу проводити її як у краї, так і на міжнародній арені, висунув пропозицію створити фонд боротьби за українську школу.

М. Галущинський опротестував дискримінаційні щодо національних меншин розпорядження та закони держави, зокрема найбільш одіозний “Закон про деякі положення в організації шкільництва” від 31 липня 1924 р., який отримав назву “кредитового” [10, с. 130-131], докладно зупинився на переслідуваннях українських вчителів, яких за найменший протест очікувало покарання у вигляді переведення з одного кінця держави в інший [10, с. 133-134].

М. Галущинський також рішуче засудив деструктивну роботу, ведену комуністичними чинниками в українських культурно-освітніх організаціях, закликав усіх національно-свідомих українських громадян протистояти їй [10, с. 136-137]. Наприкінці доповіді М. Галущинський зазначив, що успішний розвиток українського культурно-освітнього життя можливий тільки тоді, коли всі національні партії згуртовуються та стануть на захист культурно-освітнього доробку. Його виступ справив велике враження на учасників партійного з'їзду [9, с. 2].

Ці ж проблеми порушувалися й на розширеному засіданні народного комітету УНДО, яке відбулося у Львові 29 листопада 1929 р. за участю 150-ти членів партії. На даному зібранні М. Галущинський виступив із доповіддю на тему “Про konieczність розвитку праці економічної і освітньої” [20, с. 806].

Питання захисту української освіти та шкільництва перебували на особливому контролі депутатів від УНДО у польському парламенті. Отримавши значну кількість депутатських місць після виборів 1928 р., лідери УНДО стали приділяти парламентській діяльності щораз більшу увагу. Центр політичного життя поступово перемістився з проводу партії на її парламентське представництво – Українську парламентську репрезентацію (УПР). Обов'язком УПР стала боротьба з польським урядом і польським організованим у парламенті громадянством за права українців, зокрема й освітні.

У виступах і промовах в парламенті націонал-демократи розвінчували анти-українську політику Польщі, вимагали створення рівних із поляками умов для розвитку українського шкільництва та культури. Наприклад, на засіданні сенатської бюджетної комісії 21 червня 1928 р. депутат від УНДО М. Галущинський виголосив промову, умовно розділивши її на три частини: про вище, середнє і початкове шкільництво. Вказав на катастрофічний стан початкового шкільництва – він заявляв, що в 1927-1928 рр. у Галичині залишилось 690 українських початкових шкіл, на Волині діяли лише 4 українських школи, а на Поліссі не існувало жодної [18, с.V/20], порушив питання шкільних підручників, приміщень, проблему неграмотності, що поширювалася серед українців, внаслідок унеможливлення здобуття українцями у Польській державі освіти [18, с.V/24-25]. М. Галущинський закінчив доповідь зауваженням міністрові освіти, який вимагав від української молоді більшої лояльності до Польщі, навіть не пробуючи зрозуміти суті українських проблем [3, с. 3].

Виступ М. Галущинського вписувався у контекст загальної освітньої політики, здійснюваної націонал-демократами та їх парламентським представництвом. У грудні 1928 р. націонал-демократи розпочали у стінах парламенту шкільну кампанію за національну школу [1, с. 3]. УПР внесла законопроект про викладову мову навчання і загалом про школи національних меншин [15, арк. 26]. УПР також виступила за перебудову шкільної адміністрації та реалізацію закону 1922 р. про український університет у Львові [15, арк. 51]. Про активність українських депутатів у сеймі та сенаті може свідчити такий факт – тільки протягом одного засідання сейму 15 травня 1928 р. українські парламентарі направили на розгляд 17 запитів-інтерпеляцій, що стосувалися закриття українських шкіл та гімназій, переведення українських вчителів, нищення польськими властями “Просвіт” [19, с. VIII/22].

Значним випробуванням для української освітньої справи стала так звана “пацифікація” – каральна операція проти українських освітньо-культурних, господарських, політичних організацій та установ, здійснена 1930 р. польською владою у відповідь нібито на “саботажні” дії ОУН (Організації українських націоналістів). Цій акції передував арешт 8 вересня 1930 р. провідних діячів УНДО – Д. Паліва, І. Ліщинського, В. Целевича, О. Вислоцького [16, с. 401]. Протягом двох місяців тривав погром українських культурно-освітніх установ. Шукаючи вихід із критичної ситуації у польсько-українських взаєминах, діячі УНДО (О. Луцький, М. Галущинський, В. Загайкевич, В. Децикевич, В. Целевич, В. Мудрий, І. Кедрин-Рудницький та ін.) ініціювали так звану політику “нормалізації”. У лютому 1931 р. на спільному засіданні ексекютиви (секретаріату) УНДО та президії УПР у присутності 23 учасників, після тривалої дискусії, УПР була уповноважена до проведення переговорів “з польськими урядовими чинниками в справі відшкодування українському народу в Польщі за всі втрати, спричинені наслідком невиконання Польщею міжнародних зобов’язань і зокрема у справі шкоди, спричиненої т. зв. “пацифікацією” восени 1930 р.” [15, арк. 1]. Вважалося, що політика “нормалізації” створить умови для нормального розвитку громадських, культурно-освітніх та політичних структур, які, на думку націонал-демократів, стануть у майбутньому, підвалинами відродженої української державності.

У спільній справі боротьби за українську державність УНДО, хоча й неофіційно, але співпрацювала з ОУН. Така співпраця активізувалася після з’їзду УНДО 2 березня 1935 р. В одному з донесень польського воєводського уряду на Волині до Міністерства внутрішніх справ, зокрема, зазначалося: “Після з’їзду відбулося засідання проводу, на якому обговорено справу пропозицій Є. Коновальця – акцій збору на користь ОУН. Посол Д. Левицький представив на нараді, що до нього звернувся

Є. Коновалець з проханням підтримки курсів в Подєбрадах, яких завданням є вишкіл керівників відтинків ОУН. Взамін Є. Коновалець обіцяє УНДО політичну підтримку з боку ОУН у формі стислої законспірованої праці. В розвиток пропозицій Є. Коновальця УНДО виступило б на міжнародній арені і в краю з вимогами надання автономії українським землям. У разі осягнення автономної влади УНДО ділило б її з ОУН. Одночасно з акцією УНДО, ОУН повинно проводити акції саботажу. З метою відвернення уваги від цієї співпраці, Є. Коновалець пропонує, щоби УНДО у своїй пресі проводило офіційно нагінку на ОУН і її методи. Ідентичною була б акція преси ОУН проти УНДО. Голова УНДО повинен був погодитись на вищі пропозиції ОУН із застереженням, що УНДО не змінить політичної програми, а ОУН обмежиться тільки до акції пропагандистської і бойової. Зібрання затвердило порозуміння з Є. Коновальцем”[2, арк. 1].

Політика “нормалізації”, на яку покладалися певні сподівання націонал-демократів, виявилася провальною та не вплинула на покращення загальних тенденцій розвитку освітньої справи на окупованих Польщею українських землях. П’ятий народний з’їзд УНДО, який відбувся у січні 1938 р., констатував, що влада Польщі не виконала умов політики “нормалізації”.

Отже, аналізуючи освітню політику українських націонал-демократів у 1920-30-х рр., необхідно зазначити, що вона передусім спрямовувалася на реалізацію та забезпечення культурно-освітніх потреб українського населення, яке перебувало у складі духовно та ментально чужорідного тіла – Польської держави – й страждало від дискримінації. Відповідно, освітня діяльність у загальній політиці УНТП, а згодом УНДО займала чільне місце. Впливати на покращення освітнього становища підневільних українців, націонал-демократи намагалися різноманітними способами: і через культурно-освітні організації, такі як «Просвіта», «Рідна Школа», «УПТ», і через прийняття відповідних резолюцій на партійних з’їздах, і через своє парламентське представництво, через намагання привернути увагу міжнародної спільноти, і шляхом проведення різноманітних акцій на захист дискримінованих українських вчителів, боротьби за відкриття українських шкіл, гімназій, університету, шляхом політичних домовленостей з польською владою в ході проведення т.зв. нормалізаційної політики та ін. Усі ці дії дозволили захистити фундаментальні права українського народу, зберегти його національну гідність та свідомість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ¹ Дійсність уявлена і дійсність дійсна... // Діло. – 1928. – 8 грудня. – № 273. – С. 3.
- ² Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2. Станіславське воєводське управління. - Оп.1. - Спр. 1369.
- ³ З парламентської арени // Діло. – 1928. – 3 червня. – № 122. – С. 3.
- ⁴ Звіт з діяльності товариства “Просвіта” за час від 26 грудня 1927 р. до 31 грудня 1928 р. – Львів: Накладом товариства “Просвіта”, 1929. – С. 8.
- ⁵ Кугутяк М. Українське національно-демократичне об’єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928-1930) // Галичина. – 1999. – №3. – С.24-34.
- ⁶ Лаврук Б. Культурно-освітня діяльність УНДО // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNP_U_ist/2010_2/2010_2/Lavruk.pdf.
- ⁷ Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 9. Окремі надходження.
- ⁸ Народний з’їзд // Свобода. – Львів. - 1923. – 27 мая. – № 21. – С. 1.
- ⁹ Народний з’їзд. Другий день нарад партійного з’їзду Українського національно-демократичного об’єднання дня 25 грудня 1928 // Діло. – 1928. – 27 грудня. – № 287. – С. 2.

-
- ¹⁰. Ш. Народній з'їзд Українського національно-демократичного об'єднання в дні 24 і 25 грудня 1928 р. – Львів: З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1929. – 154 с.
- ¹¹. Потіха О. Роль УНДО в діяльності західноукраїнських педагогічних товариств (1930-1935) // <http://storage.library.org.ua/online/periodic/iv.-27/154-164.pdf>.
- ¹². Соляр І. УНДО і Польща в 1928-1930 рр. Пошук шляхів порозуміння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 177-185.
- ¹³. У.Н.Д.О. до українського громадянства // Діло. – Львів. – 1925. – 21 липня. – № 159. – С. 1.
- ¹⁴. Центральний державний історичний архів України, м.Львів (далі ЦДІА України у Львові). – Ф. 581. Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР. – Оп.1. – Спр. 111.
- ¹⁵. ЦДІА України у Львові. Ф. 344. Українське національно-демократичне об'єднання. – Оп.1. – Спр. 552.
- ¹⁶. Шухевич С. Моє життя (Спогади). – Лондон: Видання Української Видавничої Спілки, 1991. – 619 с.
- ¹⁷. Sprawy narodowości ukraińskiej // Sprawozdanie z Życia mniejszości narodowych. – Warszawa. – 1928. – Listopad-grudzień. – S. 26.
- ¹⁸. Sprawozdanie stenograficzne z 5 posiedzenia Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 czerwca 1928 r. – Warszawa: Drukarnia Państwowa, 1928. – 94 s.
- ¹⁹. Sprawozdanie stenograficzne z 8 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 15 maja 1928 roku. – Warszawa: Druk M.S.Wojsk., 1928. – 23 s.
- ²⁰. Ukraińskie nacionalno-demokratyczne objednanie // Sprawy narodowościowe. – 1929. – Listopad-grudzień. – № 6. – S. 805-806.
- ²¹. Fielicki M. Program polityczny UNDO // Sprawy narodowościowe. – 1927. – № 3. – S. 385.